

6 CONSIDERACIONS DE CONTEXT PER INTERPRETAR ELS RESULTATS

Aquest capítol, que precedeix la recapitulació final i les propostes, aporta una aproximació sintètica sobre el marc territorial, polític i socioeconòmic de Catalunya des de l'òptica de la conservació de la natura, i esbossa així el marc tendencial resultant de la interacció de tots tres factors. S'espera que ajudi el lector a situar, al lloc que pertoca, les conclusions i les propostes d'aquest treball, entenent que si hi ha qüestions que no es tracten és perquè estan objectivament més enllà de l'abast de l'avaluació. Conscients que en el món globalitzat que ens ha tocat viure resulta cada vegada més difícil definir i marcar límits, els elements que s'exposen seguidament són els que, a parer dels autors, tenen més importància per contextualitzar les conclusions que s'exposen al capítol següent.

Les consideracions exposades en els dos capítols precedents es basen en una lectura atenta de les dades de l'avaluació reportada en aquesta publicació, que s'han interpretat a la llum d'inferències, deduccions i comparances, sense sortir del marc mateix del sistema d'espais naturals protegits. És evident, però, que els espais naturals protegits es troben dins d'un territori definit, sotmès a unes pressions i a uns impactes ben concrets, on es desenvolupen i s'implanten nombroses polítiques públiques, a diversos nivells i en diversos àmbits, i alhora un gran nombre d'activitats privades, impulsades pel fort dinamisme socioeconòmic que viu el nostre país des de fa prop de mig segle.

6.1 EL MARC TERRITORIAL

Catalunya és un país mediterrani muntanyenc, solcat de petites planes, amb una sola àrea planera extensa a la depressió central. Dos terços dels seus 32.000 km² són formats per terrenys en pendent. La diversitat d'altituds, des del nivell del mar fins a més de 3.000 m, unida a la diversitat de substrats, sòls, climes, orientacions i distància al mar, li confereixen una gran diversitat ecològica, que s'expressa en una gran riquesa de paisatges, hàbitats i espècies. Des dels prats alpins o les rouredes, fins als garrics o els tamarigars, des dels llocs més humits i frondosos fins als més eixuts i àrids, exhibeix un resum dels paisatges d'Europa a petita escala.

Catalunya: un compendi de paisatges europeus a petita escala

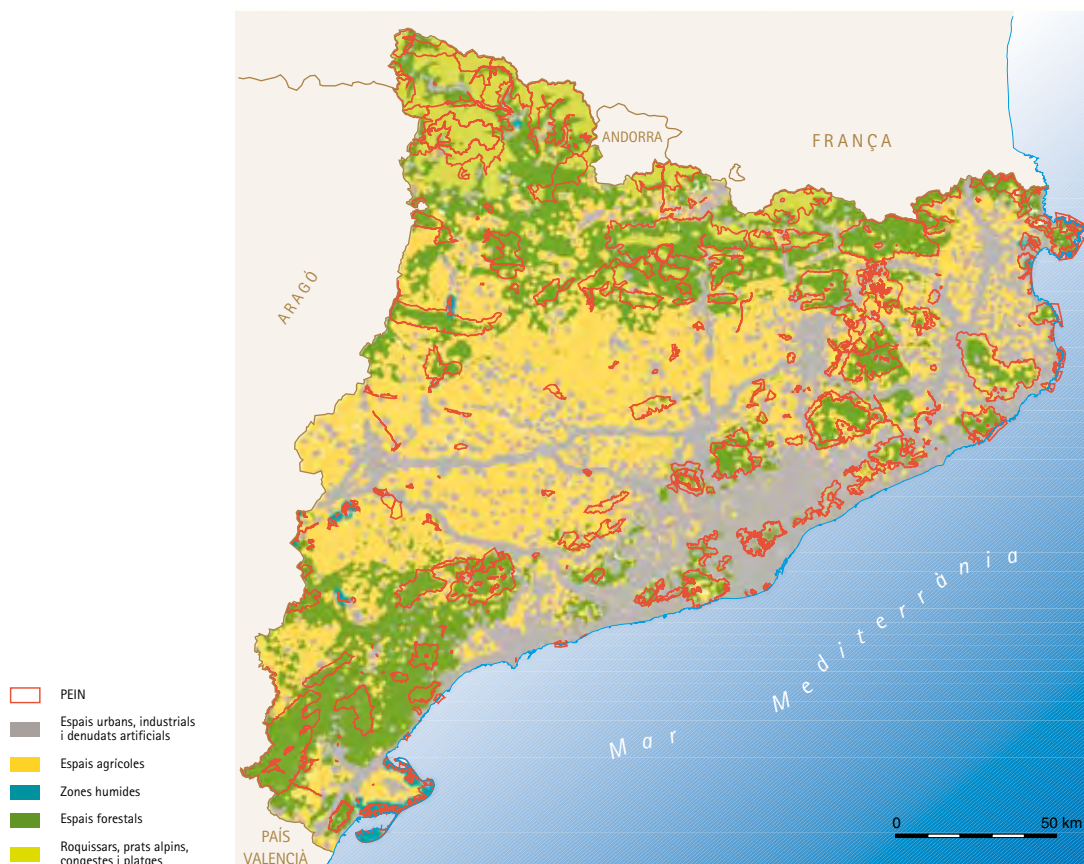
Després de dos segles d'una sobreexplotació que havia eliminat la majoria de boscos del país, a remolc de les necessitats de fusta, llenya i carbó que va provocar la revolució industrial, la superfície forestal de Catalunya s'ha recuperat, al llarg dels darrers cinquanta anys, fins assolir una extensió sense precedents històrics: avui cobreix un 62% del territori. Aquest procés

L'actual domini de la superfície forestal no és sinònim d'un alt grau de naturalitat

d'embosquiment s'ha degut a l'efecte combinat de diversos factors, principalment la colonització natural d'antigues terres de conreu i de pastures, a resultes del declivi de l'agricultura i la ramaderia de muntanya, i també a causa de l'abandó de l'explotació forestal induït per l'arribada dels combustibles fòssils durant la dècada de 1960, juntament amb l'obertura als mercats internacionals de la fusta.

Tanmateix, només un 36,5% de Catalunya és coberta de formacions arbrades, mentre que la resta són matollars, brolles i formacions similars. A més, la major part de l'arbrat dels boscos que tenim és jove, amb estrats mono-específics on predominen espècies arbòries nadiues, i sovint són de rebrot i excessivament densos. Pràcticament no resten boscos madurs ni antics.

Figura 6.1 Distribució dels usos del sòl a Catalunya l'any 2002, en relació amb el sistema d'espais naturals protegits en aquell moment (Font: Elaboració pròpia a partir del Mapa de classificació dels usos del sòl, 2002)

Per tant, es pot dir que, aproximadament, el 65% del territori de Catalunya és ocupat per paisatges i comunitats d'un alt grau de naturalitat, tot i que la seva integritat ecològica sigui força baixa, en termes generals.

El clima subàrid, amb menys de 600 mm de pluges a l'any, i encara mal repartides, domina a la meitat centremèridional, mentre que l'alta muntanya pirinenca és molt més freda i humida. Degut a les condicions de pendent, altitud, i clima, bona part dels sistemes naturals de Catalunya són força vulnerables. I aquesta vulnerabilitat tendirà a augmentar amb les perspectives associades al canvi climàtic global, que fan preveure, a Catalunya, desplaçaments altitudinals i latitudinals de les comunitats de flora i fauna, i també un augment de la probabilitat de fenòmens catastròfics: epidèmies, focs, inundacions, etc. La conjunció de tots aquests processos indica un augment del risc d'extinció per a un nombre indeterminat d'espècies i comunitats, amb independència de la protecció legal que tinguin.

Un clima variat i extrem que contribueix a la vulnerabilitat dels sistemes naturals

Catalunya té un patrimoni natural divers, com ja s'ha dit, amb més del doble d'hàbitats i de tàxons vasculars que la majoria d'estats del centre i del nord d'Europa. Ara bé, molts dels components d'aquest ric patrimoni natural tenen unes dimensions molt minses, i alguns estan formats per peces úniques. Per exemple, dins del patrimoni geològic, i considerant només els valors geomorfològics, que tan desastrosos han estat, Catalunya té un sol delta lobulat, un sol estuari fluvial no intervingut, un sol volcà explosiu amb morfologia d'anell de tufs, un sol curs fluvial meandriforme que discorre enmig de dunes costaneres, un sol gran estany càrstic format per dissolució de guixos, ... i la llista podria seguir encara.

Diversitat i singularitat caracteritzen el patrimoni natural català

Conservar un patrimoni natural molt ric i molt divers, però de dimensions molt petites i amb una alta proporció d'elements singulars, a voltes únics, que es troba sotmès, en conjunt, a unes pressions i uns impactes negatius diversos i de gran entitat, i amb una tendència a créixer per diversos fronts, immers en unes tendències ambientals insostenibles, és un repte objectivament complex i difícil. És una evidència que convé tenir present.

6.2 EL MARC POLÍTIC I ELS REPTES DE LA CONSERVACIÓ DE LA NATURA

En països dominats per tendències generals adverses a la conservació, els sistemes d'espais naturals protegits s'han d'entendre com una resposta política per conservar els elements més valuosos del patrimoni natural, una resposta que, a Catalunya, ha estat sovint estimulada per la demanda social.

Els ENP com a resposta política davant la degradació no planificada del patrimoni natural

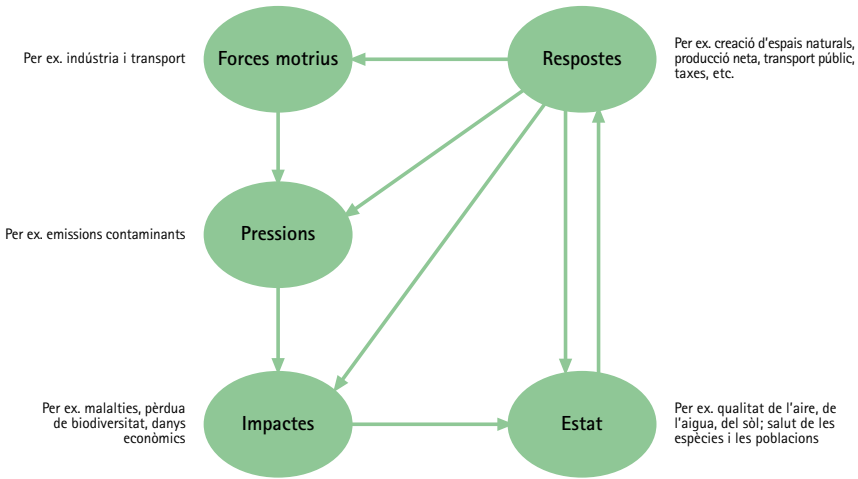
Mai no s'ha aprovat, que sapiguem, cap política que tingués el propòsit explícit de destruir o malmetre el patrimoni natural o la diversitat biològica. Mai no ha existit tampoc cap pla d'acció per a la destrucció del patrimoni natural, ni cap programa d'eliminació de la biodiversitat, ni res d'equiva-

lent. Això no obstant, molts dels impactes més greus que ha sofert la natura en els darrers decennis, a la majoria dels països anomenats desenvolupats, han estat efecte, directe o indirecte, de la implantació de polítiques públiques –o d'haver-les omès.

L'explicació d'aquesta aparent paradoxa rau en el fet que, majoritàriament, els impactes negatius sobre la conservació de la natura han estat efectes col·laterals, és a dir, efectes no desitjats de polítiques sectorials orientades a propòsits del tot lloables, com ara crear llocs de treball a la indústria, augmentar la productivitat agrícola o millorar el sistema de transport. Un breu examen d'aquests tres exemples, en el marc de Catalunya, ajudarà a mostrar com incideixen en la conservació del patrimoni natural.

De no ser que s'indiqui una altra font, totes les dades que s'exposen seguidament provenen de l'*Informe sobre l'evolució del medi ambient a Catalunya. 1, Aire, aigües continentals i residus* (Consell Assessor per al Desenvolupament Sostenible, 2003) i de *Catalunya 2005: Informe sobre el medi ambient i desenvolupament sostenible* (Feliu, 2006).

Figura 6.2 L'Agència Europea del Medi Ambient ha divulgat l'esquema anomenat DPSIR (sigles angleses de *forces motrius, pressions, estat, impacte i resposta*) per identificar la cadena causal de fets que poden provocar impactes sobre el medi ambient. Es tracta d'un enfocament polivalent, aplicable a casos de naturalesa i abast molt diversos

El consum de matèries primeres i la producció de residus són les pressions ambientals més significatives de la indústria

6.2.1 Les activitats industrials

Tot i que l'activitat econòmica del país s'ha terciaritzat gradualment, Catalunya manté una activitat industrial molt considerable, principalment concentrada en les conurbacions metropolitanes de Barcelona i Tarragona –aquí amb la indústria petroquímica–, i també a Lleida i Reus –amb in-

dústria principalment agroalimentària-, a part de multitud de grans polígons industrials disseminats, com els de l'entorn de l'àrea metropolitana de Girona i de Blanes.

Tota aquesta activitat industrial explica que Catalunya generi quasi dos terços dels residus industrials tòxics o perillosos de l'Estat, una quantitat superior a la que produeixen molts països de la Unió Europea. S'estima que hi ha en funcionament unes 3.000 indústries d'alt potencial de contaminació, entre les quals destaquen les químiques i petroquímiques, les cimeteres, les siderúrgiques i les vidrieres, i també les plantes incineradores. Actualment, per cada tona de producte generat anualment a Catalunya es generen 1,6 tones de residus, si es comptabilitzen les runes de la construcció. L'any 2004 més d'un terç dels residus industrials encara acabava als abocadors, eludint la reutilització, la recuperació parcial o el reciclatge. A més, es calcula que el consum d'aigua industrial equival al 33% de tota l'aigua consumida al país.

Els impactes -directes o indirectes- de l'activitat industrial sobre els sistemes naturals són principalment de dues categories: uns són els relacionats amb la utilització de matèries primeres o de recursos naturals, i els altres es relacionen amb l'ocupació del territori o amb la producció de residus o substàncies contaminants. Uns i altres incideixen molt més enllà del lloc geogràfic on físicament es provoquen. Els primers afecten indrets i ecosistemes de quasi tots els continents, d'on procedeixen moltes matèries primeres que manquen a Catalunya, com ara minerals o hidrocarburs. El segons arriben a afectar la qualitat d'ecosistemes tan allunyats com els llacs pirinencs o els ecosistemes bentònics de mar endins, a voltes a cents de quilòmetres de distància dels centres industrials.

Entre els impactes negatius més destacats i generalitzats del sector industrial sobre la natura hi ha els següents, en el territori català:

- La destrucció irreversible d'algunes de les millors terres de cultiu i d'altres espais naturals que són importants per garantir la connectivitat ecològica, juntament amb l'amplificació d'altres impactes, com les inundacions i la reducció de la capacitat de recàrrega dels aqüífers, a causa d'haver impermeabilitzat grans superfícies.
- L'increment del consum d'aigua, segons les activitats industrials, que ha conduït a la sobreexplotació dels aqüífers, bo i afectant, de retop, nombroses zones humides i cursos hídrics estacionals que depenen d'aportacions d'aigües subterrànies.
- Els efluent o les emissions contaminants que van a les aigües, a l'atmosfera o al sòl, amb efectes molt diferents segons cada sector industrial, i

segons els processos productius emprats. Alguns contaminants, com ara els compostos organoclorats procedents del sector químic, poden ser molt problemàtics, ja que es poden difondre i acumular a través de les xarxes tròfiques, amb impactes deleteris en espècies o ecosistemes molt distants en el temps i en l'espai. Les emissions a les aigües vénen sobretot del sector tèxtil (tintats), paperer, adober, metal·lúrgic i alimentari, i provoquen processos d'eutrofització, de contaminació o d'assecament de rius, aquífers o surgències. Les emissions a l'atmosfera provenen sobretot de cimenteres, siderúrgiques i vidrieres, i també de plantes incineradores. Les emissions radioactives –que han afectat els sediments i organismes del curs baix de l'Ebre, per exemple– procedeixen principalment de les aigües de refrigeració de centrals nuclears.

- Finalment hi ha els impactes contaminants dels mateixos materials i productes que genera l'activitat industrial, un cop esdevenen residus, com ara piles, envasos de plàstic, etc., que poden acumular-se també al llarg de la cadena tròfica i causar impactes nocius a moltes espècies.

Figura 6.3 Distribució de l'activitat industrial a Catalunya en relació amb el sistema d'espais naturals protegits (Font: Elaboració pròpia a partir del Mapa de classificació dels usos del sòl, 2002)

